

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Розглянуто поняття та рівні безпеки в цілому та соціальної безпеки суб'єкта господарювання зокрема, наведено чинники соціальної небезпеки, співставлено негативні риси соціальної діяльності суб'єктів господарювання в Україні з відображенням цієї діяльності в системі бухгалтерського обліку

Постановка проблеми. Національна безпека не може бути забезпечена без соціальної безпеки. Остання сьогодні є однією з найбільш пріоритетних, оскільки з кожним днем зростає роль та значення соціальних та психологічних ресурсів, що стає одним з факторів конкурентноспроможності підприємств на ринку.

Конституцією України задекларовано, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [3, ст. 1 розд. 1]. Соціальна спрямованість підкреслюється в Конституції особливо: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави” [3, ст. 3 розд. 1].

Але слід визнати, що в Україні не склалась цілісна, теоретично обґрунтована та ресурсно-забезпечена система соціальної безпеки та захисту населення, яка б органічно поєднувала в собі принцип соціальної справедливості з ринковою конкуренцією та боротьбою за виживання кожного соціального суб'єкта. Ще залишаються незадовільними такі найважливіші соціально-економічні проблеми, як бідність, рівень соціального захисту, застаріла інфраструктура, що вимагає якнайшвидшого вирішення. Можливості екстенсивного розвитку країни вже фактично

вичерпані та не є ефективними, у зв'язку з чим потенціал майбутнього економічного розвитку потребує істотного зміцнення. При цьому стратегія розвитку України жодним нормативним документом чітко не визначена. Стратегічною метою України є побудова конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграція у європейське співтовариство [10].

Стратегія розвитку суб'єктів господарювання, що функціонують в тій чи іншій державі, незалежно від їх форм власності, повинна відповідати стратегічному курсу країни. Реформування економіки України, поява нових форм власності і методів ринкового господарювання на тлі розвитку “нової економіки” у всіх сферах життєдіяльності суб'єкта господарювання призвели до необхідності реагування на нові виклики і погрози, що створюють нестабільність та соціальну небезпеку, що призводить до необхідності модифікації методичних підходів та наукового інструментарію. В таких умовах особливо проявляється невідповідність системи бухгалтерського обліку потребам, які назріли в суспільстві: повне та правдиве відображення інформації про соціальний захист працівників; соціальні заходи, які проводить підприємство; розподіл прибутку суб'єкта господарювання. Відповідно, неможливо одержати узагальнену інформацію про рівень корпоративної відповідальності, що, як зазначалось вище, є одним із факторів конкурентноспроможності підприємств на ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфіка питань, які розглядаються в даній статті, визначають базу

літературних джерел, які використовуються. В Україні більшість досліджень, що здійснюються в сфері економічних наук, присвячені фінансовій, економічній, продовольчій, екологічній безпеці. З 1994 р. захищено 2 докторські дисертації: “Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення)” (Барановський О.І.) [1] та “Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми” (Гойчук О.І.) [2] та 17 кандидатських дисертацій¹. Сутність, стан, перспективи розвитку та шляхи підвищення соціальної безпеки були розглянуті лише в 2-х кандидатських дисертаціях: “Соціальна безпека непрацездатного населення: сутність, стан і перспективи реформування” (Палій Н.С.) [8] та “Безпека людського розвитку в Україні та шляхи підвищення її рівня” (Стежко Н.В.) [11], при чому в першій з них це питання розглянуто лише стосовно непрацездатного населення.

В Росії соціальна безпека досліджується значно ширше: захищено 3 докторські та 5 кандидатських дисертацій в галузі економічних наук, але дослідження проводяться в тісному зв'язку з економічною безпекою: економічна безпека та її соціальні наслідки, управління безпекою соціально-економічних систем та забезпечення економічної безпеки в соціальній сфері, макроекономічні аспекти забезпечення соціальної безпеки в умовах модернізації російської економіки, соціальні фактори національної економічної безпеки, соціальна стратегія в механізмі забезпечення економічної безпеки країни, соціально-економічна безпека².

В 2005 р. в Москві побачила світ монографія Ю.В. Фененко “Європейський

простір: управлінсько-правове забезпечення соціальної безпеки” [12], в якій, як і в більшості згаданих вище досліджень, соціальна безпека розглядається на макрорівні.

При цьому питанням збереження соціальної безпеки суб'єкта господарювання, зокрема, її облікового забезпечення приділяється недостатньо уваги.

Метою дослідження є систематизація основних підходів до визначення місця та ролі бухгалтерського обліку в підвищенні соціальної безпеки суб'єкта господарювання.

Викладення основного матеріалу. Не претендуючи на академічну точність понять, наступні терміни будемо використовувати у наступному значенні: безпека – стан, при якому не загрожує небезпека будь-кому-чому [7, с. 39]; небезпека – можливість, загроза будь-чого небезпечного [7, с. 441]; небезпечний – здатний викликати, нанести будь-яку шкоду, нещастя [7, с. 441]. Іншими словами, відносно суб'єкта господарювання, безпека – це стан, при якому суб'єкту не загрожує ніщо, що здатне викликати, нанести будь-яку шкоду.

Можна виділити 6 рівнів безпеки (рис. 1).

Всі існуючі чинники небезпеки І.М. Петренко поділяє на три основні групи (сфери) [9, с. 22]:

– природно-екологічні (природні процеси, що безпосередньо призводять до змін (найчастіше до погіршення) стану людини і навколишнього середовища);

– техногенно-виробничі (можливі небезпечні техногенні події, що визначаються станом, внутрішньо властивим технічній системі, промисловому або транспортному об'єкту, і що реалізуються при їх виникненні у вигляді вражаючих дій джерела надзвичайної техногенної ситуації на господарюючий суб'єкт і навколишнє середовище або у вигляді прямого або непрямого збитку для суб'єкта і навколишнього середовища в процесі нормальної експлуатації цих об'єктів);

¹ За даними електронного каталогу дисертацій і авторефератів дисертацій Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського // <http://nbuv.gov.ua>

² За даними електронного каталогу дисертацій і авторефератів дисертацій Російської державної бібліотеки // <http://www.rsl.ru>

– антропогенно-соціальні (негативні країни, реалізовується у вигляді сукупності чинники, що визначаються станом, умов, що не забезпечують відповідність внутрішньо властивим суспільно-політичному середовища життю особи, її життєвим ладу, соціально-економічному становищу потребам).

Примітки: нанорівень – рівень особистості; мікрорівень – рівень підприємницької фірми (фірма, ФПГ); мезорівень – рівень регіону; субрівень – рівень галузі; макрорівень – рівень національно-державної виробничої системи; мегарівень – рівень світової економічної системи в планетарному масштабі [9, с. 129]

Рис. 1. Рівні безпеки

На відміну від явно виражених дій енергії і речовин, чинники небезпеки соціального походження направлені на свідомість людей, тобто ґрунтуються на нанорівні (рис. 1). Через різну поінформованість та переконання осіб, їх негативну емоційну енергію (незадоволеність, протест, страх) інформація може каталізувати величезні соціальні сили, здатні перебороти не лише розумні переконання, але й матеріальні перешкоди. Це зумовлює необхідність забезпечення на кожному суб'єкті господарювання *соціальної безпеки* – стану захищеності працівників підприємства, будь-якого класу та інших соціальних верств і груп від загроз з боку інших аналогічних соціальних структур і держави, а також наявність необхідних

засобів для усунення таких загроз [6, с. 50]. Зміст загрози, небезпеки залежить від інтересів різних груп населення, інститутів суспільства, держави та їх співпраці.

Під безпечним функціонуванням системи розумітимемо збереження системою цілісності, здатність підтримувати власний гомеостаз (відтворюватись). За небезпечний стан вважається те, що приводить до руйнування динамічної системи [12, с. 29].

Предметом нашого дослідження є господарська діяльність підприємства, зокрема, його соціальна діяльність, відповідно, питання безпеки розглядатимуться на мікрорівні (рис 1).

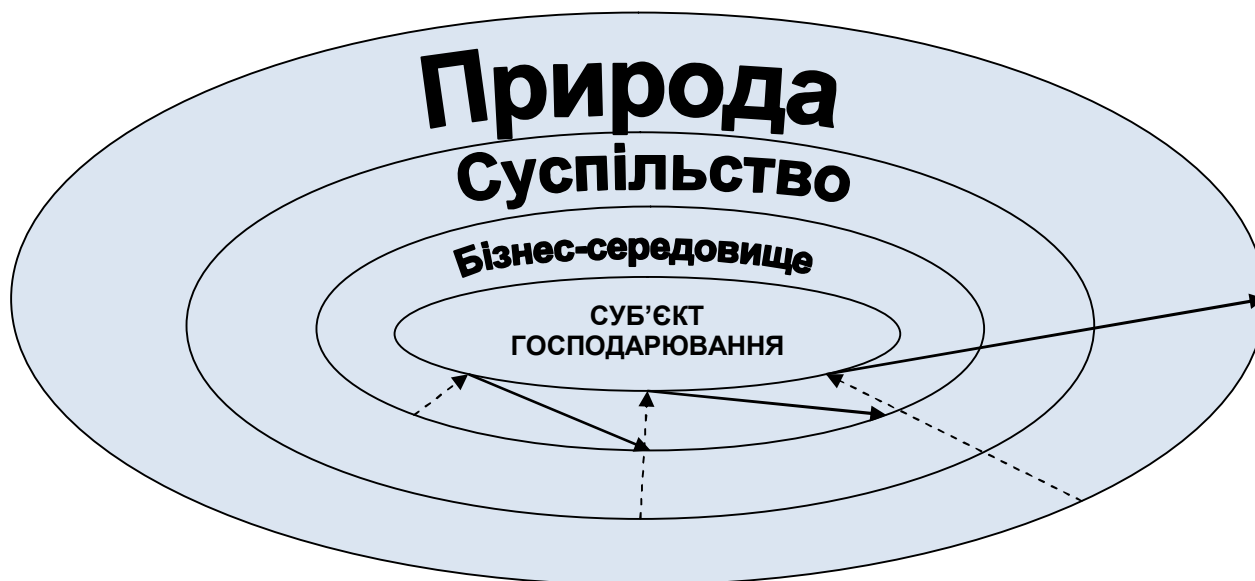

Рис. 2. Взаємовплив суб'єкта господарювання з оточуючим середовищем

Кожне підприємство знаходиться під впливом бізнес-середовища, суспільств та природи. Відповідно, на нього можуть вплинути небезпеки, які не пов'язані з його діяльністю, але загрожують на вищому ієрархічному рівні середовища (пунктирні стрілки на рис. 2) (соціальна небезпека зовнішнього характеру).

В той же час суб'єкт господарювання – це одна із складових середовища вищого ієрархічного рівня. Відповідно, у випадку, якщо небезпека на будь-якому з підприємств не буде локалізована та усунута, вона в обов'язковому порядку вплине на середовище вищого ієрархічного рівня (суцільні стрілки на рис. 2) (соціальна небезпека внутрішнього характеру).

Підприємства України функціонують в умовах нестабільності, швидкої зміни форм та методів соціально-економічної політики держави, боротьби політичних сил, появи нових соціальних груп та інтересів (як найбідніших, так і найбагатших). Все це зумовлює соціальну невизначеність (аморфність) суб'єктів господарювання, основним принципом роботи яких стає: "Прибуток за будь-яку ціну". Все це впливає на систему бухгалтерського обліку як одну з найважливіших інформаційних систем підприємства.

Суб'єктам господарювання притаманні такі негативні риси господарювання, що знижують рівень соціальної безпеки, як:

- відсутність чітко визначеної мети, яка б надавала сенс всій діяльності підприємства та забезпечувала такий принцип бухгалтерського обліку, як безперервність та оцінка активів за історичною (фактичною) собівартістю (у випадках, коли завищується оцінка активів з метою створення підприємства, залучення нових активів та наперед запланованої ліквідації підприємства без погашення своїх зобов'язань);

- відсутність чітко визначеної соціальної політики, що зумовлено розмитістю, невизначеністю юридичних, соціальних та моральних норм в українському суспільстві. В бухгалтерському обліку все це призводить до порушення принципів обачності (коли здібності персоналу (людський, інтелектуальний, соціальний капітал) не оцінюються відповідним чином, що призводить до заниження оцінки зобов'язань підприємства перед своїми працівниками), превалювання сутності над формою;

- непослідовність та протиріччя в застосуванні методів та засобів при вирішенні поточних соціальних проблем, що не дає можливість передбачити відповідні

положення в наказі про облікову політику, а, відповідно, порушує принцип послідовності бухгалтерського обліку.

Ці негативні риси зумовлені недотриманням основних принципів бухгалтерського обліку, відсутністю нормативного регулювання значної частини соціальної діяльності підприємства, та, як наслідок, відсутності відповідальності суб'єктів організації бухгалтерського обліку за такі порушення.

Негативним чинником, що впливає на якість інформації, що виходить з системи бухгалтерського обліку, є запровадження чужих, не властивих українському менталітету норм та цінностей шляхом нав'язування міжнародних стандартів фінансової звітності та аудиту.

Є мудре “наше” прислів'я – не все те золото, що блищить. Ще в 1994 р. відомий американський антрополог, письменник та публіцист Стівен Л. Лаперуза в одному з своїх інтерв'ю сказав: “В духовному сенсі Америка вже майже загинула. В нашому вільному суспільстві кожен має право на духовну деградацію. Але яке вони мають право заражати здорових?” [5, с. 123].

І це не віяння часу. Через 13 років, залишившись жити в Москві та оцінюючи росіян “з середини”, цей же американець інтерв'ю американській газеті “ВВС” відкрито заявив: “Мені б дуже не хотілось, щоб багаті росіяни були схожі на багатих американців, яких нічого не цікавить, окрім грошей. В СРСР було можливим небагато, але люди багато читали, цікавились філософією, історією, культурою. Я би дуже хотів, щоб росіяни не відмовлялись від цього, багатіючи. В СРСР люди жили ідеєю “внутрішньої свободи”. Коли я приїхав в СРСР, всі лише про це й говорили. Зараз про це вже мало хто пам'ятає” [4].

Ці ж слова можна сказати й відносно України, про що раніше вже згадувалось в статті. Ми не хочемо сказати, що все, що є за кордоном – погано. Ми наголошуємо на тому,

що без власної національної ідеї, як би пафосно це не звучало, без освідомлення цієї ідеї більшістю українського суспільства, неможна сліпо копіювати зарубіжні здобутки. В іншому випадку, не лише бухгалтерський облік, а й вся діяльність підприємства, зокрема, соціальна, буде знаходитись в стані небезпеки. І не завжди те, що впроваджується у нас, дійсно так і є на заході. Як зазначає доктор фіз.-мат. наук, спеціальний кореспондент газети “Ділова Україна” Л.М. Шульман, “соціальна сфера підприємств – не комуністичний винахід. Її вперше впровадив у ХІХ ст. німецький сталевий магнат Крупп. Одна з вимог закордонних експертів, які практично керують Україною, саме й полягала у ліквідації соціальної сфери підприємств, яка нібито зменшує рентабельність виробництва. Послідовники Круппа, яких зараз чимало у всіх розвинених країнах, дотримуються іншої думки. Там соціальна сфера існує і сприяє підвищенню продуктивності праці, бо працівник, звільнений від багатьох побутових проблем, працює з більшою віддачею” [13].

А в Україні такі думки нав'язуються лише з одною метою – створити соціальну напругу, що змісить людей відчувати себе в стані небезпеки та працювати лише на виживання, а не на розвиток.

Будь-яке управління, яке має конкретну стратегічну мету, так чи інакше має ідеологічне забарвлення. Лише в межах певної ідеї можна відповісти на питання: правильним чи хибним є те чи інше рішення. Бухгалтерський облік при цьому виступає лише як інформаційна система, що надає цифрову інформацію, а суб'єкт ведення бухгалтерського обліку – як свідомий громадянин суспільства, який не лише має право, а зобов'язаний надати керівнику цю “суху” інформацію у вигляді, який дозволяє зробити висновок не лише про загальний фінансовий стан підприємства, а й про наслідки господарської діяльності

підприємства на життя та здоров'я власних працівників, місцевої громади та суспільства в цілому. Тобто недостатнім є висвітлення в системі бухгалтерського обліку лише кількісних показників, вони повинні бути наповнені якісними характеристиками.

Відповідно, до обов'язків суб'єкта ведення бухгалтерського обліку в сучасних умовах господарювання слід додати наповнення кількісних показників якісними характеристиками та надання інформації про них зацікавленим користувачам уже в такому вигляді. Це дозволить поєднати фінансову діяльність підприємства з соціальною, в т.ч. екологічною, враховуючи рівень освіченості, менталітет, соціальну свідомість та культуру українського суспільства в період трансформації суспільства.

Виконання цього обов'язку не може бути запроваджено одночасно, як і не може бути в одну хвилину змінено свідомість всього суспільства. Це є стратегічною метою розвитку бухгалтерського обліку як інформаційної системи. Але з часом дотримання цього обов'язку призведе до:

- 1) більш відповідального ставлення власників та керівників до показників діяльності підприємств;
- 2) підвищення рівня соціальної діяльності підприємств;
- 3) зменшення соціальної напруги в трудовому колективі;
- 4) вищого рівня соціальної безпеки суб'єктів господарювання та суспільства в цілому.

Для визначення місця та ролі бухгалтерського обліку в підтримці соціальної безпеки суб'єкта господарювання слід визначити показники, які характеризують рівень соціальної безпеки, та можуть бути одержані з системи бухгалтерського обліку. Серед них виділимо:

– співвідношення мінімальної (встановленої державою) і середньої заробітної плати, що є на підприємстві та

динаміка їх зростання (позитивною є тенденція до зменшення);

– співвідношення найвищої та найнижчої заробітної плати на підприємстві (позитивною є тенденція до зменшення);

– відсоток витрат на соціальну сферу (за напрямками) відносно фонду оплати праці та відносно чистого прибутку підприємства (позитивною є тенденція до збільшення);

– відсоток витрат на соціальні програми, спрямовані на допомогу місцевому населенню відносно чистого прибутку підприємства (позитивною є тенденція до збільшення).

Подальші дослідження будуть спрямовані на розширення кола показників та пошук найбільш оптимальної їх значення. Особливу групу показників повинна скласти група, що фіксує зміни соціальної структури та якості підприємства, яка б включала ціннісні орієнтації, мотивацію, рівень професіоналізму, відповідальності, дисциплінованості, освіти, удосконалення знань та навиків, підвищення продуктивності праці на підприємстві, рівня освоєння нових технологій та режимів роботи, економічні показники соціальної конфліктності, за якими можна буде визначити адаптацію суб'єктів господарювання до нових умов та вжити заходи для підвищення рівня соціальної безпеки.

Головною метою соціальної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання в умовах побудови соціально орієнтованої ринкової економіки повинно стати підвищення рівня і якості життя населення, що одночасно сприятиме якісному економічному зростанню та безпечному, стійкому розвитку суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, викладені в даній статті аспекти підвищення рівня соціальної безпеки суб'єктів господарювання та місця та

ролі в цьому процесі бухгалтерського обліку дозволяють констатувати наступне:

1. Питання безпеки можна та потрібно розглядати не лише на макро-, а й на мікрорівні, при чому доцільним є розгляд питання соціальної безпеки суб'єкта господарювання, під якою розуміється стан захищеності працівників підприємства, будь-якого класу та інших соціальних верств і груп від загроз з боку інших аналогічних соціальних структур і держави, а також наявність необхідних засобів для усунення таких загроз. При цьому виділено соціальну небезпеку внутрішнього та зовнішнього характеру.

2. Виділено чинники соціальної небезпеки, серед яких нестабільність, швидка зміна форм та методів соціально-економічної політики держави, боротьба політичних сил, поява нових соціальних груп та інтересів.

3. Виділено негативні риси, притаманні суб'єктам господарювання в Україні, які пов'язані зі здійсненням соціальної діяльності і зумовлені недотриманням основних принципів бухгалтерського обліку та сліпим копіюванням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та аудиту, що в підсумку знижує рівень соціальної безпеки.

4. Запропоновано додати до обов'язків суб'єкта ведення бухгалтерського обліку в сучасних умовах господарювання наповнення кількісних показників якісними характеристиками та надання інформації про них зацікавленим користувачам уже в такому вигляді, що призведе до: більш відповідального ставлення власників та керівників підприємств до показників діяльності; підвищення рівня соціальної діяльності підприємств; зменшення соціальної напруги в трудовому колективі; забезпечення вищого рівня соціальної безпеки суб'єктів господарювання та суспільства в цілому;

5. Наведено показники, які характеризують рівень соціальної безпеки, та можуть бути одержані з системи

бухгалтерського обліку, які дозволили б оцінити рівень соціальної безпеки суб'єкта господарювання.

Врахування місця та ролі бухгалтерського обліку в питаннях підвищення рівня соціальної безпеки підприємства надасть можливість використання додаткових засобів для стабілізації соціально-економічного становища суб'єкта господарювання, його гармонійних відносин з бізнес-середовищем, суспільством та природою.

Подальше дослідження цього питання дозволить розширити коло показників соціальної стабільності підприємства та віднайти їх найбільш оптимальне значення з метою аналізу та планування соціальної діяльності та розробки соціальної політики підприємства.

Список використаної літератури:

1. *Барановський О.І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Дис... д-р екон. наук: 08.04.01 / НАН України; Інститут економічного прогнозування. – К., 2000. – 517 с.

2. *Гойчук О.І.* Продовольча безпека: теорія, методологія, проблеми: дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / Кабінет Міністрів України. – К., 2004. – 432 с.

3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // <http://zakon.rada.gov.ua>

4. *Ланперуз С.* Не надо подражать американцам // BBC RUSSIAN.com – http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_6260000/6260594.stm. – 2007. – 02 июля – понедельник.

5. *Морозова Т.Л.* Миру не нужна вторая Америка // Москва. – 1994. – № 9. – С. 123.

6. *Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.* Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.

7. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. Около 53000 слов. Изд. 7-е, стереотип. – М.: "Советская энциклопедия", 1968. – 900 с.

8. *Палій Н.С.* Соціальна безпека непрацездатного населення: сутність, стан і перспективи реформування: дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2006. – 197 с.

9. *Петренко И.Н.* Основы безопасности функционирования хозяйствующих субъектов: учеб. по специальности “Менеджмент орг.” / И.Н. Петренко. – Москва: Анкил, 2006. – 304 с.

10. Прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2008-2010 роки, схвалений постановою Кабінету Міністрів України № 1359 від 25 вересня 2006 р. // <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. *Стежко Н.В.* Безпека людського розвитку в Україні та шляхи підвищення її рівня: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.07 / Донецький національний ун-т – Донецьк, 2007. – 20 с.

12. *Фененко Ю.В.* Европейское пространство: управленческо-правовое обеспечение социальной безопасности: Монография / Ю.В. Фененко; Московский государственный институт международных отношений (университет) МИД России, Международный институт управления. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2005. – 328 с.

13. *Шульман Л.* Ринковий фундаменталізм // http://www.universum.org.ua/journal/2002/shulm_11.html.

ЖИГЛЕЙ Ірина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– бухгалтерський облік як інструмент держави з соціально орієнтованою ринковою економікою;

– особливості обліку зовнішньоекономічних і торгівельних операцій